

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА НАЛЕЖНЕ ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Маковецька В. В.,

аспірант кафедри цивільного права та процесу

Харківського національного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена питанню належного виховання дітей, батьки яких перебувають за кордоном із метою праці. Зокрема, з'ясовано, як впливає трудова міграція батьків на виховання дітей. Досліджено існуючу нормативно-правову базу України, спрямуванням якої є робота із цією категорією дітей. Виявлено основні недоліки чинного законодавства, які стосуються виховання дітей заробітчани. Запропоновано законодавчі зміни, внесення яких дасть змогу створити ефективний механізм забезпечення права дитини трудових мігрантів на належне виховання.

Статья посвящена вопросу надлежащего воспитания детей, родители которых находятся за рубежом с целью труда. В частности, установлено, как влияет трудовая миграция родителей на воспитание детей. Исследована существующая нормативно-правовая база Украины, направлением которой является работа с этой категорией детей. Выявлены основные недостатки действующего законодательства, касающиеся воспитания детей работников. Предложены законодательные изменения, внесение которых позволит создать эффективный механизм обеспечения права ребенка трудовых мигрантов на надлежащее воспитание.

The article is devoted to the issue of proper upbringing of children whose parents are abroad for the purpose of work. In particular, it was found out how labor migration of parents has an impact on the upbringing of children. The existing legal and regulatory framework of Ukraine, aimed at working with this category of children, is explored. The main shortcomings of the current legislation concerning the education of children of migrant workers are revealed. The legislative changes are proposed, which will enable to create in the country an effective mechanism for ensuring the right of the child of labor migrants to the proper education.

Ключові слова: трудова міграція, виховання дітей, право дитини на належне виховання, соціальне сирітство, виховання дітей трудових мігрантів, тимчасова опіка дітей трудових мігрантів.

Постановка проблеми. Геополітичні зміни, які постійно відбуваються у світі, неминуче впливають на різноманітні аспекти життя суспільства, одним із яких є процес міграції. В Україні, починаючи з дня здобуття нею незалежності й донині, інтенсивність та характер міграції населення характеризується зростанням. Так, за даними дослідження, проведеного в рамках проекту Міжнародної організації з міграції, у 2014–2015 роках для здійснення трудової діяльності за кордоном перебували близько 700 тисяч громадян України [1, с. 12]. Наявність такого становища зумовлена, насамперед, існуванням несприятливих соціально-економічних чинників, які змушують українців покращувати свій фінансовий та матеріальний стан за кордоном, тим самим перетворившись на трудових мігрантів.

Аналіз останніх досліджень. Здійснюючи аналіз трудової міграції, науковці виділяють як переваги даного явища, так і його недоліки. Зокрема, позитивним є покращення матеріального стану заробітчани, поширення цінностей громадянського суспільства, розширення та зміцнення умінь, знань, навичок, ділових зв'язків – тобто стабілізація матеріального становища, покращення можливостей мігранта та членів його сім'ї. Негативними наслідками професійної зайнятості за межами країни, окрім зниження трудового потенціалу держави, вважаються переривання виховання дітей, погіршення стосунків із сім'єю, підвищення рівня несталості шлюбів у разі від'їзду одного з подружжя на тривалий термін, що послаблює сімейно-шлюбні аспекти буття людини [2, с. 153].

Останнім часом особлива увага вчених стала загострюватися на питаннях, пов'язаних із працею одного або й обох із подружжя за кордоном. Адже їхня довготривала відсутність впливає не лише на сімейні відносини між чоловіком та дружиною, але і на здатність у таких умовах забезпечувати виконання однієї з головних функцій сім'ї – виховання дітей. Залишаючись без батьків, діти позбавляються повного батьківського виховання, уваги, що може призвести до негативних наслідків.

Слід зазначити, що вивчення цієї проблеми найчастіше відбувається в полі соціології та педагогіки. Зокрема, проблематика соціалізації, сімейного виховання та соціального сирітства в родинах трудових мігрантів розглядається в наукових працях Г.М. Бевз, З.Г. Зайцевої, І.М. Трубавіної, Ю.М. Якубової, А.П. Пономарьової та інших. У свою чергу, питання виховання дітей, батьки яких працюють за кордоном, правознавцями досліджується вкрай рідко, що, на нашу думку, характеризується не досить позитивно.

Мета статті. Вважаємо за необхідне акцентувати увагу науковців-юристів, особливо тих, які спеціалізуються в галузі сімейного права, на проблемах, пов'язаних із вихованням дітей заробітчани. Адже з розвитком явища трудової міграції виникають сумніви щодо можливості забезпечення права дитини на належне виховання з боку тих батьків, які змушені жити і працювати на відстані від дітей.

Виклад основного матеріалу. Постійні трансформації сімейних взаємовідносин, які відбуваються у зв'язку з трудовою міграцією батьків до іншої держави, не можуть обійти стороною молоде покоління, яке залишається на батьківщині без належної батьківської уваги та піклування. Безумовно, робота батьків або одного із них за кордоном дає змогу дитині краще харчуватися, отримувати якісніше медичне обслуговування, виїжджати на відпочинок тощо. Але поряд із цим, незалежно від віку, статі, рис характеру, довготривала розлука з батьками завжди викликає стресовий стан у неповнолітньої особи [3, с. 15].

Досліджуючи сучасні особливості сімей трудових мігрантів, все частіше виокремлюється проблема соціального сирітства. Так, Г.Д. Ляльчук наголошує, що внаслідок зміни пріоритетів у сучасних сім'ях, де на перше місце ставиться матеріальний достаток і благополуччя, зростає відсоток дітей категорії «соціальні сироти» [4, с. 1]. Соціальною сиротою слід вважати дитину, яка з певних причин позбавлена батьківської уваги. Як зазначає І.П. Майданік, до лав соціальних сиріт належать діти, які мають біологічних батьків, але ті з якихось причин не займаються вихованням дітей і не піклуються про них [5, с. 129].

Постійно перебуваючи за кордоном для вирішення матеріальних проблем, батьки не в змозі приділяти належної уваги вихованню власних дітей. Як наслідок, виростає ціле покоління покинутих дітей заробітчани, які є неповнолітніми особами, обоє або один із батьків яких тимчасово виїхали займатися оплачуваною діяльністю до іноземної країни та залишили їх під наглядом родичів, сусідів, знайомих, друзів тощо. Фактично такі діти не отримують належної уваги дорослих, передусім батьківської, через що часто потрапляють під вплив негативних чинників ризику і стикаються з великою кількістю проблем [6, с. 536].

Вважаємо, що тривале перебування батьків за кордоном із метою праці сприяє появі в суспільстві соціального сирітства, оскільки, частіше за все, діти залишаються жити на батьківщині без батьків. Це, у свою чергу, нашоухує на логічне запитання про можливість забезпечення в таких умовах права дитини на належне батьківське виховання.

Як зауважує Ю.Ю. Черновалюк, саме виховання в сім'ї дає можливість забезпечити нормальний фізичний, моральний, інтелектуальний та соціальний розвиток дитини, дає змогу їй стати повноцінним членом суспільства [7, с. 157].

Досліджуючи нормативно-правові аспекти сімейного виховання дитини в Україні, одним із визначальних вважаємо Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III. Зокрема, стаття 12 зазначеного закону містить положення про те, що виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину [8].

У преамбулі Конвенції про права дитини 1989 року, яка є міжнародним документом, зазначено важливий принцип, відповідно до якого дитині для повного і гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння [9]. Звертаючись до норм Сімейного кодексу України (далі – СК України), бачимо, що кожна особа має право на проживання в сім'ї (частина третя статті 4) [10]. Зазначене право передбачає проживання дитини зі своїми батьками та узгоджується із частинами третьої та четвертою статті 29 Цивільного кодексу України, де міститься положення про те, що місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, а також у віці від десяти до чотирнадцяти років є місце проживання її батьків або осіб, які їх замінюють [11].

Однозначно, що сім'я повинна бути джерелом матеріальної та духовної підтримки, а також місцем психологічного захисту дитини. Підтвердженням такого бачення слугує визнання в Україні пріоритету сімейного виховання дитини, який закріплений у статті 5 СК України. Також відповідно до статті 150 СК України саме на батьків покладено обов'язок забезпечити дитині належне виховання [10].

З огляду на вищевикладене здійснення дитиною права на виховання можливе, перш за все, за наявності батьків. При цьому їхня поведінка повинна супроводжуватися вчиненням відповідних дій, спрямованих на духовний та фізичний розвиток дитини, формування її особистості, догляд і турботу про стан здоров'я, а також розвиток її здібностей та влаштування дозвілля. Ситуація, яка

складається в сім'ях трудових мігрантів, унеможлиблює постійне долучання обох батьків до виховання дитини, цим самим перешкоджаючи їй отримати належне батьківське виховання. Зрозуміло, що заборонити батькам покидати країну з мотивів виконання ними обов'язку виховувати своє чадо не є виходом із ситуації, оскільки таке положення суперечить принципу вільного пересування, викладеному в Загальній декларації прав людини [12]. Тому, з метою врегулювання даної ситуації, перед законодавцем стоїть виклик внесення відповідних змін до чинного законодавства.

Досить тривалий час в Україні не існувало жодного закону, який регулював би відносини трудової міграції громадян та їхніх членів сім'ї. Проте питанню виховання дітей трудових мігрантів на державному рівні увага час від часу приділялася. Так, у 2004–2005 роках Міністерством у справах сім'ї, молоді та спорту за участю і погодженням з іншими зацікавленими міністерствами та відомствами, громадськими організаціями, науковими установами здійснювався процес розробки нормативно-правового забезпечення соціальної роботи в цій сфері. Результатом стало створення проекту постанови Кабінету Міністрів України про роботу з дітьми трудових мігрантів. Але він зустрів неприйняття з боку представників Міністерства праці та соціальної політики України, був розкритикований, і робота в цьому напрямку фактично припинилася [13, с. 7, 8].

У подальшому Міністерством науки та освіти України був прийнятий наказ від 28 грудня 2006 року № 865 «Про проведення соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів». У ньому передбачалося проведення низки заходів, спрямованих на соціально-педагогічну та психологічну роботу з дітьми трудових мігрантів у навчальних закладах. Втім, дія цього наказу була територіально обмеженою, оскільки відповідні заходи планувалося проводити лише в декількох областях України.

Вважаємо, що одним із правових актів, в якому було б доцільно передбачити положення про виховання дітей трудових мігрантів, був Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 05 березня 2009 року № 1065-VI. Та на жаль, даний закон не містив жодних положень щодо роботи з такою особливою категорією дітей, як діти заробітчан.

У листопаді 2015 року Верховною Радою України було ухвалено закон «Про зовнішню трудову міграцію» № 761-VIII (далі – Закон), який входив до пакету законів, необхідних для лібералізації візового режиму з Європейським Союзом. Цим законом визначено правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України за кордоном і членів їх сімей.

Уперше на законодавчому рівні було надано офіційне тлумачення термінам «трудоий мігрант» та «члени сім'ї трудового мігранта». Так, у статті 1 даного закону трудовим мігрантом визначено громадянина України, який здійснював, здійснює або здійснюватиме оплачувану діяльність у державі перебування, не заборонену законодавством цієї держави. До членів його сім'ї відносять осіб, які перебувають із трудовими мігрантами в шлюбі, дітей та інших осіб, які перебувають на його утриманні та є членами сім'ї відповідно до Сімейного кодексу України [14].

Досліджуючи зміст прав та гарантій, передбачених вищезазначеним правовим актом, можна констатувати, що законодавець значно покращив положення громадян, які працюють за кордоном. Адже йдеться про належні умови праці та соціальний захист, освіту та підтвердження результатів неформального професійного навчання, забезпечення права на інформацію, відшкодування шкоди, заподіяної під час трудової діяльності в державі перебування тощо.

Однак, у розрізі досліджуваної нами теми, Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» не містить особливих положень, де було б враховане становище, в якому опиняються діти заробітчан. Частина четверта статті 8 цього закону містить лише загальне положення, згідно з яким піклування про дітей трудових мігрантів, які перебувають на їх утриманні та залишаються на території України, здійснюється відповідно до законодавства та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У липні 2017 року Кабінетом Міністрів України було ухвалено Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року, в якій розглянуто трудову міграцію, еміграцію та вимушене внутрішнє переселення з тимчасово окупованої території та зони АТО. Стосовно питання виховання дітей, то цей аспект не став предметом детального розгляду, лише зазначається, що потрібно надавати підтримку сім'ям мігрантів, які залишаються на Батьківщині, насамперед дітям [15].

Висновки. Як бачимо, політика держави щодо питання виховання дітей заробітчан практично відсутня, адже законодавчо не передбачено, хто несе юридичну відповідальність за дитину у випадку, якщо обоє з батьків виїхали з країни. Єдиними, хто мають змогу займатися вихованням дітей трудових мігрантів, є родичі або інші особи, з якими вони залишені проживати.

Для створення ефективного державного механізму захисту права дитини на виховання в період праці батьків за кордоном пропонуємо зробити такі першочергові кроки. По-перше, дітей трудових мігрантів законодавчо виокремити в окрему категорію, як таку, що потребує особливої уваги з боку

відповідних закладів освіти та соціальних служб, спрямованістю яких є робота з дітьми, і надати їм офіційного статусу «діти трудових мігрантів». По-друге, створити облік сімей, членами яких є батьки – трудові мігранти та їх діти, і уповноважити певних суб'єктів періодично здійснювати перевірку умов проживання дітей трудових мігрантів та забезпечення їхнього права на виховання. По-третє, необхідно запровадити механізм, який би забороняв батькам виїжджати за кордон до моменту внесення їх до відповідного обліку сімей трудових мігрантів. І, нарешті, в тому випадку, коли за кордон виїжджають обоє з батьків, розробити і запровадити порядок призначення тимчасової опіки (піклування) дітям трудових мігрантів.

Література:

1. Міграція в Україні: факти і цифри / Міжнародна організація з міграції. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf (дата звернення: 25.12.2017).
2. Качур К.Л. Трансформаційні процеси в сучасній сім'ї: філософсько-антропологічний характер: дис. ... канд. філософ. наук. Київ, 2016. 194 с.
3. Малиновська О.А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2011. 40 с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Malin_migraziya-dace3.pdf (дата звернення: 25.12.2017).
4. Ляльчук Г.Д. Соціально-психологічні чинники деструкції родинних зв'язків у сім'ях трудових мігрантів: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2015. 20 с.
5. Майданік І.П. Українська молодь на ринках праці зарубіжних держав: монографія. Київ: НАН України; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи, 2010. 175 с.
6. Філософський словник соціальних термінів / 3-тє вид., доп. / під заг. ред. проф. В.П. Андрущенко. Харків: Р.И.Ф., 2005. 672 с.
7. Черновалюк Ю.Ю. Деякі аспекти права на сімейне виховання за законодавством України. Актуальні проблеми держави і права. 2008. № 39. С. 157.
8. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. Дата оновлення: 30.11.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 25.12.2017).
9. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ ООН від 20 листопада 1989 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 25.12.2017).
10. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. Дата оновлення: 08.07.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 25.12.2017).
11. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 15.12.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 25.12.2017).
12. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 25.12.2017).
13. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів: навч.-метод. посібник. / за редакцією К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної, І.І. Цушка. К.: Видавництво, 2007. 240 с.
14. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 05 листопада 2015 року № 761-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/761-19> (дата звернення: 25.12.2017).
15. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 482-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80> (дата звернення: 25.12.2017).